

5. Ігнатенко М. Генезис сучасного художнього мислення. К.: Наукова думка, 1986. 287 с.

6. Козій Д. Проблема трагічної провини у драматичних творах Лесі Українки. Глибинний етос: Нариси з літератури і філософії. Торонто–Нью-Йорк–Париж–Сідней: Видання курсів Українознавства ім. Юрія Липи в Торонто, 1984. С. 139–155.

7. Ненадкевич Є. На полі крові. URL: <http://md-eksperiment.org/post/20170216-na-poli-krovi> (дата звернення: 17.01.2021).

8. Українка Леся. Твори: В 2 т. Т. 2. К.: Наук. думка, 1987. 727 с.

9. Хороб С. Сценічне слово, освячене благовістом. Сценічне слово благовісту: Антологія української релігійно-християнської драми ХХ–ХХІ століття / Упорядн., авт. вступ. ст. та прим. С. І. Хороб. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2018. С. 6–64.

821.161.2'05-1/9.09Українка

ПОСТАТЬ ЛЕСІ УКРАЇНКИ В РЕЦЕПЦІЇ РОМАНА БЖЕСЬКОГО

Мар'яна Гдакович,

*кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри іноземних мов та культури фахового мовлення Львівського державного університету внутрішніх справ
(м. Львів, Україна)*

Роман Бжеський (1897 – 1982) – політичний і громадський діяч, літературознавець, історик, публіцист. До творчості Лесі Українки Р.Бжеський звертався постійно (не лише у спеціальних лесезнавчих дослідженнях – кількаразово перевиданих і доповнених критичних нарисах про Лесю Українку), чимало його публіцистичних статей на різну тематику пересіяні цитатами, образами, ідеями з Лесиних творів. Р.Бжеський насамперед прагнув утвердити Лесю Українку як поетку націєтворчу, твори якої плекають національну та державницьку ідею українців.

Ключові слова: *Леся Українка, Роман Бжеський, рецепція творчості, світогляд, національна ідея.*

Roman Brzeski (1897 – 1982) is a political and public figure, literary critic, historian, and publicist. R. Brzeski turned to Lesia Ukrainka's poetry constantly (not only in special studies about Lesia Ukrainka, which were republished several times), many of his journalistic articles on various topics are full of quotes, images, ideas from Lesya's poetry. R. Brzeski first

of all sought to establish Lesia Ukrainka as a nation-building poet, whose works nurture the national and state idea of Ukrainians.

Keywords: *Lesia Ukrainka, Roman Brzeski, reception of creativity, worldview, national idea*

Лесезнавчі студії у ХХ ст. по смерті Лесі Українки розгорталися у таких основних напрямках (відповідно до ідейно-естетичних засад та світоглядних первнів самих дослідників): народницький, радянський (який почасти заступив народофільський), націоналістичний, модерністський. Через суспільно-політичні обставини методологія дослідження визначалася місцем проживання дослідника (підрадянській/ не підрадянській Україні), також його настановою (не завжди творчо-мистецькою). Постання течії націоналістичної літератури й літературознавства (як і самої ідеології націоналізму) пов'язане із Д. Донцовим. Для самого Д.Донцова Леся Українка і Тарас Шевченко були культурними героями, тими постатями, які відкривали «ширші овиди» української культури. Важливим є час появи донцовського есею про Лесю Українку [2] – новітнього слова про видатну українку, як зазначав Є.Маланюк: «Є якийсь особливий історичний сенс у тім, що піонерська праця – «Поетка українського Рісорджімента» Дмитра Донцова була стимульована саме Симоном Петлюрою, на той час редактором журналу «Украинская Жизнь». В першій своїй редакції та праця з'явилася в рік смерті Лесі Українки і на рік перед першою світовою війною, в редакції ж остаточної праця та очолила перше число відновленого 1922 р. Літературно-Наукового Вістника» [8]. Власне, саме цю розвідку Д.Донцова можна вважати першим чітким маніфестом того явища, яке отримає назву «вісниківства», тут вже є всі його головні постулати ідейні й естетичні: апеляція до традиції, до лицарства і до духу доби Середньовіччя, культ волі, чину, візіонерство. Більше того, на думку дослідника О.Багана, духовно-художнім імпульсом до формування «вісниківства» стала творчість «незбагненої пророчиці» Лесі Українки [6].

Одним із чільних представників націоналістичного напрямку (чи не другим після Д. Донцова), видатним публіцистом і літературним критиком, літературознавцем та істориком націоналістичного спрямування був Роман Бжеський (виступав під псевдонімами: Р. Млиновецький, Р. Задеснянський, Р. Паклен, Орликівець, Характерник, Дажбожич, І. М.), який у своїх численних працях звертався до літературної спадщини великої письменниці. Всупереч намаганню окремих діячів, які,

поборюючи ідеологію націоналізму, намагалися затерти ім'я та значення Донцова та його видань «Літературно-науковий вісник» (1922 - 1932) та «Вістник» (1933 - 1939), Р.Бжеський, послідовно вживав термін «вісниківці», виступав популяризатором ідеологічних конструкцій Д. Донцова. Так, навіть уже після II світової війни 1949 р. у Мюнхені вийшов журнал «Вістниківець» за редакцією Р.Бжеського – таким чином націоналіст декларував свою приналежність до донцовського вісниківства і намір розвивати цю ідейно-естетичну традицію. Видавці скромно зазначали, що це «неперіодичний орган групи бувших вісниківців» і висували таку тезу: «Українці – націоналісти і українці – «вісниківці!», тобто стверджували, що бути націоналістом – значить бути вісниківцем, вісниківство мислилося як серцевина українського націоналізму.

З огляду на вищесказане зрозуміло, що світогляд Р. Бжеського, що сформувався під потужним впливом Д. Донцова та під впливом «вісниківства», відобразився в його численних працях; звідси загострений волюнтаризм, інтерес до людини чину, до людини, яка будує свій життєвий шлях під знаком національного ідеалу. Індивідуалістичною інтерпретація відзначаються й студії Р. Бжеського про Лесю Українку. Варто також зауважити, що Бжеський, як і Донцов, виявляв інтерес до творчості Лесі Українки упродовж усього життя. Уже в поданих до ЛНВ рецензіях, що виходили у 1924 – 1933 рр., Бжеський визначає акценти, на яких буде опиратися в пізніших критичних нарисах про саму Лесю. Так, у відгуку на «Коротку історію українського письменства» С. Єфремова рецензент (тут у ЛНВ – Б.Р.) закидає (і цілком справедливо) С.Єфремову, що він недооцінює Лесю Українку, не згадав її в числі кращих наших драматургів; Бжеський також не згідний із висновками Єфремова щодо Лесиних творів «Оргія» та «В катакомбах», зокрема щодо зауважень, що «поетка висвітлює боротьбу християнства з поганством», а навпаки – «читачу довго довелося б шукати сеї боротьби» (1925. – Ч.1). У рецензії на перекладну книгу Е. С. Томпсона Бжеський (І. М.) радить наддніпрянцям і наддніпрянцям вчитися мови в Лесі Українки та М.Коцюбинського (1927. – Ч.3). З пієтетом згадує Бжеський Л.Українку у схвальній рецензії на переклад М. Рильського «Романа про Трістана та Ізольду», який «здатний впливати на яву навіть таких геніїв, як Леся Українка» (І. М., 1929. – Ч.), та в негативному огляді «Сонячної машини» В. Винниченка – «порівняйте сю сцену з чудовим твором Л. Українки «В

катакомбах» і ви побачите різницю між орлом і куркою мистецтва» (І.М., 1928 – Ч.2). У рецензії на конспект В. Коряка «Українська література» Р. Бжеський сатирично висміює штампи підрадянського пролетарського літературознавства, яке тлумачило драматичні твори на античну тематику крізь призму боротьби з буржуазією, з християнством, вірою у світле майбутнє соціалізму тощо (І. М., 1930. – Ч.4).

Окрема праця про Лесю Українку «Творчість Лесі Українки» вийшла 1945 р. [3], час і місце її появи теж промовисте: Бжеський звернувся до творчості улюбленої поетки в час поразки українців у II світовій війні, аби не дати впасти у зневіру, розуміючи, що саме тепер українці потребують чітких духовних орієнтирів. Автор, перебуваючи в зоні Ді-пі, не знаючи вирішення своєї долі (на Бжеського як ідеолога та виховника оунівців, заступника редактора (У. Самчука) часопису «Волинь», що виходив за німців, полював НКВД), не змінив своєї націоналістичної ідеології й далі розгортав її. Критичні нариси про Лесю, доповнені і перероблені, виходили ще кілька разів (усі рази – під псевдонімом Р.Задеснянський: «Творчість Лесі Українки» – 1952 р., Детройт (125 стор., циклостиль), «Творчість Лесі Українки» – 1963 р., Детройт («Критичні нариси», т. 4, 142 стор.), «Творчість Лесі Українки: Критичні нариси» – 1970 р., Мюнхен (видання друге, доповнене, 178 стор.). Два нариси з видання 1970 р. в журналі «Визвольний шлях» (1971 р., ч. 2-3). Також видає збірку «Леся Українка. Вибрані твори» (1951 р., вип. 1-2, Детройт, Америка) [5, с.155].

Націоцентризм є засадничим принципом як методології літературознавчого аналізу Бжеського, так і письменницької творчості, в тому числі й самої Лесі Українки («мистець завжди, з чийого б життя він не брав своїх героїв, – ідейно нерозривними нитками пов'язаний зі своїм народом»). Р. Бжеський заперечує традиційно народницький дискурс і пропонує розуміння слова Лесі Українки насамперед як факт державницького національного мислення і чинник його формування.

Своїм завданням Бжеський ставить розкрити світ ідей, питомих великій українці. У своєму дослідженні Р. Бжеський висвітлює такі аспекти:

1. Простежує вплив оточення на формування світогляду Лесі Українки. На противагу панівній в народофільській (потім радянській) тезі про основний вплив дядька, автор

обґрунтовує положення про визначальний вплив мами – націоналістки Олени Пчілки.

2. Визначає світоглядні первні Лесі Українки: лицарство як життєва позиція; оспівування чину, боротьби; індивідуалізм, а звідси й трагізм митця (як і всякої одиниці) в тому, що він все ж обов'язково потребує хоч нечисленної, але аудиторії; проблема зради і безкомпромісний осуд зрадникам;

- еволюція поетки від соціалістичних ідей через народництво до сповідування національно-визвольної боротьби; антиросійська, антимосковська настанова поетки.

3. Аналізує світогляд поетки крізь призму поем, написаних у розквіті її хисту (а не ранніх творів, як це робили переважно народники й підрадянські критики), та драматичних творів («Одержима», «На полі крові», «Бояриня», «Оргія»).

4. Критикує народників, для яких «все, що не було писане про конкретне «народне життя» рідної провінції, про її «злидні» і не апелювало «до почуття гуманності» у «дужих» – було тільки «втечею», з метою знайти десь «захист», «тихе пристановище», про яке завжди мріє такий психологічний «провансалець», – і за висновком критика, власне, через них українці не знають посправжньому своїх митців.

5. Поручує проблему кризи української гуманітаристики в цілому, яка зумовлена тим, що українські митці, інтелектуали дивляться на світ крізь московську оптику, звідси поверхове бачення суспільних і духовних явищ, зокрема й викривлене тлумачення творчості Лесі: «У роках 1920 – 1930 уже більшість критиків і інтерпретаторів (за винятком Донцова) хиталися між концепцією «Леся Українка – духовна донька Драгоманова» і концепцією «Леся Українка – соц.-демократка». Від 1930 р. бере рішуче гору остання концепція».

Варто також зазначити, що відповідно до своєї ідейної настанови Р. Бжеський був небайдужим і до суспільних процесів, що розгорталися довкола творчості Лесі Українки. Так, коли в 1953 – 1954 рр. в Нью-Йорку Видавнича спілка Ю. Тищенко й А. Білоуса розпочала проєкт перевидання творів Лесі Українки у 12-ти томах (що вийшли за редакції Б. Якубського у Києві в 1927 – 1930 рр.), то Бжеський написав попереджувального листа від 20.06.1953 р. (якого подає в додатку у виданні своєї праці 1965 р.), в якому протестував проти подання статей підрадянських літературознавців, бо вони спотворюють розуміння й сприйняття творів поетки, які «повинні б бути «зброєю в боротьбі за визволення України» –

пускаєте в світ твори поетки із статтями, які мають на меті «притупити» і зробити непридатною цю зброю!» [4, с. 166].

Отже, постать Лесі Українки стала камертоном національного та етичного ідеалу Романа Бжеського. Ідеологізація літератури у критичних і літературознавчих статтях Р. Бжеського зумовлена самою добою та перебуванням його в силовому полі «вісниківства». Р. Бжеський, як представник націоналістичного напрямку усвідомлював, що національна ідея виступає наріжним каменем культурного життя й літературного процесу, а відтак шукав віддзеркалення української національної ідеї у творах письменників. У творчості Лесі Українки його приваблював волюнтаризм, ірраціоналізм, традиціоналізм, дух лицарства, європеїзм, національна настанова. Критичні нариси Р. Бжеського про Лесю Українку контроверсійні, однак досі не втратили актуальності; вони демонструють величезну ерудицію автора, глибоке знання творчості поетки та культурологічного контексту, а тому сподіваємося, будуть належно поціновані і увійдуть у лесезнавчий дискурс.

Література

1. Бжеський Р. Прелюдія поступу (вісниківський доробок 1924–1934 років). К.: Темпора, 2016, 472 с.
2. Донцов Д. Поетка українського рісорджіменту. Львів: З друк. Наук. т-ва ім. Шевченка, 1922, 35 с.
3. Задеснянський Р. Леся Українка. Мюнхен: Українська критична думка, 1945, 110 с.
4. Задеснянський Р. Творчість Лесі Українки: Критичні нариси. Мюнхен: В-во «Українська критична думка», 1965, 173 с.
5. Маланій О. Леся Українка в літературних студіях Романа Задеснянського (Бжеського) // Леся Українка в діаспорному літературознавстві. Німецько-українські зв'язки. Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової конференції в Мюнхені (3.04.2019 – 7.04.2019). Мюнхен-Тернопіль, 2019. С. 147-160.
6. Баган О. Вісниківство як феномен націоналізму в культурі <http://ukrpohliad.org/blogs/visnykivstvo-yak-fenomen-natsionalizmu-v-kulturi.html>
7. Демченко Т. Син Чернігівщини - Роман Бжеський <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/18301/09-Demchenko.pdf?sequence=1>
8. Маланюк Є. До роковин Лесі Українки <http://ukrlife.org/main/evshan/malaniuk3.htm>